

Letsch Endre,
egyetemi rendkívüli tanár
Újvidék

**Szemelvények a jogalkotástan,
 avagy a nomotechnika köréből**
 – *egy vajdasági*
szakmabeli meglátásai –

I. A jogi kommunikáció

A jogi kommunikáció olyan tevékenység, melynek során az egyik alany (egyfelől a normaalkotó, a jogi aktusok szerkesztője, másfelől pedig a törvény alkalmazója – az egyedi aktus szerzője) a másikhoz, a befogadó egyénhez vagy csoporthoz jogi üzenetet intéz, utalván eközben valaminő jogi tárgyra, azzal a szándékkal, hogy hatást gyakoroljon magatartására, pontosabban, hogy elrendelje a kiszemelt célszemély vagy célcsoport viselkedését, mindezt bizonyos társadalmi és állami érdekek, valamint a megfogalmazott és továbbított üzenettartalmak megvalósítása végett, és megfordítva: az üzenet címzettje folyamodványaival reagáljon a hozzá intézett aktusokra.¹

A jogi kommunikáció alanyai, részvevői tehát egyrészt a jogi elrendelés feladói, másrészt pedig azok címzettjei, miközben a befogadó magatartásának összhangban kell állnia a ráruházott információk előírásaival. Az üzenetek küldői elsősorban az állami szervek és testületek, melyek közjogi méltóságai, köztisztviselőik (az államfőtől kezdve a legfőbb törvényhozó testületen, a parlamenten át, a végrehajtó intézményeken, a kormányokon átívelve a bírókig, a közigazgatási tisztviselőig, ügyészekig, a vállalatigazgatókig, stb.) közvetítésével közlekednek, közölnék parancsokat alattvalóikkal, megengedőbben és enyhébben szólva: a jogkövető honpolgárokkal.

A jogi kommunikáció másik oldalán tehát a jogi tényezők, a jogviszonyok részvevői, az üzenetek címzettjei, kedvenc, kissé vulgáris

meghatározásom értelmében az ún. alattvalók állnak. A vezetőkkel szemben ők (nem biztos, hogy közismert és általánosan elismert terminológia szerint) a „vezetettek”, a törvénnyel összhangban viselkedő emberek – ha rossz májúbbs akarok lenni és bombasztikusan pejoratív, akkor a „megvezetettek” – akik kénytelen-kelletlen alkalmazkodnak a „vezetők” által számukra előírt normákhoz. Ha nem tartják meg az előírásokat, következik a szankció, mint a kommunikáció megtorló, elnyomó kifejezésre juttatása.

A nyelv a jogi érintkezés alapvető megnyilvánulási formája, de nincsenek kizárva az egyéb közlési alakzatok, a verbális (szóbeli), a konkludens (ráutaló), a jogalanyok interakciójának jelbeli-szemiotikai kifejezésmódjai sem. A jogi megszólítások elsődleges módja az *írásbeli* kommunikáció. Ezért az elemzés és a kutatás tárgykörének elkeresztelése alkalmával meglehetősen egyértelmű álláspontra helyezkedtünk, miszerint az írott jogi aktusok megkülönböztetett elsődlegességet és fölényt élveznek a jogi tartalmak egyéb nyelvi kinyilatkoztatásaihoz viszonyítva.

Tekintetbe véve, hogy az állam hatalomfitogatásának eljárásában a legállamibb szervek, a bíróságok előtti tárgyalások szóban bonyolítatnak le, a jogi kommunikáció *szóbeli* (*verbális*) formáját is meg kell határoznunk.

Amennyiben pedig egy rögtönzött pillantást vetünk a kötelmi jog azon közismert elvére, hogy a jogviszonyok bizonyos részvevőinek adott magatartására és szándékára bizonyon lehet következtetni egyes félreérthetetlen mozdulatokból és magatartásokból, (tehát írásos megnyilvánulások, a felek aláírása nélkül, sőt mindennemű szóbeli nyilatkozat és vallomás mellőzésével) elérkeztünk a jogi viszonyulás konkludens kifejeződéséhez is. A gesztusok, szünetek, pillantások, pislogások, a kézfogás, a hallgatás egytől-egyig úgyszintén a nonverbális, konkludens jogi kommunikációs módok kimeríthetetlen tárházat gyarapítják.

Végezetül megemlítendő vizsgálódásunk tárgyának még egy gyakori megnyilvánulási módja is. Ha a közlekedési jog területére

¹ Visković, Nikola. 1989. *Jezik prava*. Naprijed, Zagreb, 13. 2017/1.

kalandozunk, szabályrendszerének a közlekedési jelek alakjában történő megjelenítéséről kell szót ejtenünk. Ez volna a jogszabályok *szemiotikai* kifejezése. Különösebb bölcsesség és jogi fölvertezettség nélkül is egy csapásra megállapíthatjuk, hogy ha például egy szarvasmarhát ábrázoló háromszögletű, a közút mellett elhelyezett táblára emeljük fürkésző tekintetünket, akkor ez egy jel, mely a jog közlésére vetítve a „vigyázat, marha az úton” veszélyre hívja föl a járművezető figyelmét. Előadásaim során a tanterem falára kifüggesztett, egy füstölő cigarettarúd kerek és áthúzott ábrázolásával szembesítettem hallgatóimat, mely rajz alá, a tilalom írásos formáját is odabiggyesztették: „tilos a dohányzás!”, ami tehát az írásbeli és szemiotikai kommunikáció vegyes kategóriájának meglehetősen gyakori alkalmazására is következtetni engedett. Tehát a föntebb fölso-rolt jogi közlésmódok kombinációja is helyet foglal osztályozásunkban. Nemcsak tiszta kommunikációfajták léteznek, hanem összetettek, vegyesek, kombináltak is. Ezek a kifejezésmódok (a technika fejlődésének mai szintjén a hangszórókból harsogó információk, a villanyrendőrök, szemaforok fényjelzéseivel karöltve, írásos fölszólításokkal, plakátokkal, transzparenszekkel, egyebekkel teljesebbé téve) tölthetik be a kommunikáció funkcióját. S még egy példa: a törvényszékeken egyre elfogadottabbá válik, amikor a hang- és videófölvételek, kiegészítve azok átírataival, az ún. transzkriptumokkal, no meg az írásos anyagok bő mennyisége adják ki a kommunikáció vegyes fölívágottját.

E rövid kitérő kalandozás után megállapíthatjuk, hogy a verbális, konkludens és szemiotikus kommunikáció létezése és a kombinációk ténye ellenére semmi sem vonhatja kétségbe az axiomatikus tételt, miszerint a nyelv, elsősorban annak írásbeli testet öltése a jogszabályok kifejezésének a legfontosabb és alapvető instrumentuma. A jogszabály pedig a jogi norma alapvető megtestesülése, a jogi aktusok írása, szerkesztése, alkotása pedig minden jogász eredendő tevékenysége.

II. Történeti fejtegetések

A primitív, kezdetleges társadalmi kultúrközösségekben a társadalmi normák, így a jogszabályok is egyszerűek, mai visszapillantással elmaradottak, fejletlenek voltak. A szabályok megfogalmazásához, szerkesztéséhez bőségesen elegendőnek bizonyult valamelyes jártasság, az előírások megalkotásának akkori készségét még a legnagyobb jóindulattal sem nevezhetjük tudománynak. A jogalkotásban kialakulását és fejlődését megelőző időszakban szinte minden történés és normaalkotás elemi és ösztönös volt, a normaalkotó tevékenység csupán később, a társadalmi, állami és jogi viszonyok haladásával, fokozatosan nyerte el tudatos és tervszerű jellegét. A szabályok lefektetésének, megírásának és megszerkesztésének tevékenysége mind szerteágzóbbá vált, és a feszebb fölépítésű, rendszerezett aktivitás egyre inkább átfogó jogtechnikává lett, hogy végsőképpen hatalmas méretű, nagy ívű és a jövőbe mutató kodifikációs tevékenységgé nője ki magát.

A további fejlődés folyamányaként a társadalmak, a kultúrák és a jogrendek, a társadalmi, állami és jogi viszonyok, csakúgy mint a szabályrendszer, azaz az előírások bonyolultabbakká és összetettebbé váltak, így lassan, de biztosan az aktusírás tudása a mind átgondoltabbá, konzekvensebbé váló normaalkotói tevékenység következtében önálló tudományággá lépett elő, egyenrangú helyet vívott ki a legfontosabb jogi diszciplínák körében, a fő jogágaknak immár nem csupán műszaki kiszolgálójaként, hanem a jogok családjának egyenrangú, megbecsült tagjaként tartjuk számon.

A rendszertanba foglalt jogszabályszerkesztési szint megugrásához olyan alapelvek meghatározására volt szükség, melyek ezt a tárgykört a tudományos vívmányok és a szaktudás, valamint a szilárdan szisztematizált fölfedezések alkalmazási képességének irigylésre méltó fokára emelték. A jogászok empirikus megfigyeléseiket osztályozni kezdték és szerkezetbe foglalták, így a jogszabályok alkotása olyan hegycsúcsokat dőngett, hogy ma már egyértelmű a vélekedés, miszerint a jogi normaalkotás különleges és

általánosan elismert tudományág státusával büszkélkedhet.

A jogrend követelményei, a társadalmi, állami, jogi berendezkedés és a politika imperatív szükségletei egy különálló tudományterület fölépítéséhez juttattak el, melyben egyfelől az anyagi jog lényegi és tartalmi alapzata, másfelől az alakítás, a stílus és a szerkesztési megmunkálás, a jogszabályok alkotása, kidolgozása, írása tudományágának megteremtéséhez, illetve ahogyan a magyar nyelvben is alkalmas és meghonosítható, a szerb nyelvből kölcsönzött terminológiában egy szóval „vakmerően” elneveztük: a nomotechnika megszületéséhez vezettek. Természetesen a forma és a tartalom elválaszthatatlan egységet képeznek, a kidolgozás összes módszere és alakítása az anyagi jogból építkezik, azon nyugszik.

Elrugaskodván erről az ugródeszkáról: ha a nomotechnikát a nomológia magasrendű régióiba kívánjuk röpitni, és ha megismételjük az alapállást, miszerint a szabályszerkesztés nem csak járulékos, mellékes ügyesség – mely mindenkor magától értetődik – és a jogszabályok formulációján túl a tudományág nem csupaszítható le kizárólag a formaiságra, mert azt szükségszerűen a tartalom definiálja, akkor a tartalom által nem alátámasztott kifejezés a nomológiai közlés elvétől kísérlete maradna csupán. A jogalkotástanná, nomológiává nemesített diszciplína központi kérdése tehát az anyagi jogi megalapozottságú norma „lényének” világos áttekintése és azonosítása, ezért egyértelmű, hogy a szabályszerkesztőknek föltétlen biztonsággal és jártassággal kell kezelniük a szabályozásra kiszemelt ismereteket.

E fejtegetés alapvető célja a forma és a tartalom dialektikus egységének bizonyítása. Ha a forma, mint megunt házastárs elválna a tartalomtól és önálló életre kelne, akkor az a főnök helyzet állhatna elő, hogy az értetlenség az értelem és a logika fölé kerekednék. Ez annyira összetett és kiművelt gondolat volt részemről, hogy derék strukturalistaként már csak a tér és az idő megbonthatatlan egységének világmindenségi örökkévalóságát lesz érdemes hangsúlyoznom. S ha a kedves

olvasónak most az a benyomása, hogy tréfává alacsonyítom e fennkölt tematikát, hát sietek megnyugtatni, szörnyű tévedést követne el, ha nem venné komolyan eme tudakosságot, mert hiszen a jogszabályok térbeli és időbeli hatályának elemzése a jogalkalmazás mindenkor megkerülhetetlen eljárása, annak hiánya különösképpen az oly összetett közelmúltú államban, mint a véres hurkaként szétfakadt Jugoszlávia, óhatatlanul végzetes tévedésekhez vezethetett volna.

E kurta kitérőt követőleg kanyarodjunk vissza eredeti gondolatsorunkhoz!

Említésre méltók még a jogszabályszerkesztők aranyat érő tapasztalatai is. A bölcs jogászoknak a tudományos mű megszületési módozatairól szerzett előtudásai, illetve a világos és a funkciójának megfelelő alkalmas szabályozás iránymutatást, eligazítást adnak a jogi aktusok megkomponálásához, kiváló tájékozási anyagot bocsátanak a jogkomponista rendelkezésére. A jogszabályok megalkotása elveinek valóságos megalapozását és életre hívási lehetőségeit azonban a tudomány egyéb rétegeinek kialakításában is keresni ildomos, tehát arra kell törekednünk, hogy a normaalkotás tudományát mindinkább kreatóri, regulatív, védő és nevelő jelentéstartalmakkal is kibővítsük és elmélyítsük, s a jogrendben jelen levő eme négy tényező egysége lendíthet bennünket a magasabb társadalmi, állami és politikai célkitűzések megvalósításának tartományába. A társadalom és a kultúra haladásával a jogszabályok is fokozottabb jelentőséget nyernek, a rendszerben, az állam- és jogrendben elfoglalt helyük és betöltött szerepük összetett, sokrétű lesz. A jogalkotástan jelentősége egyre hatalmasabb, mindinkább átszövi a normaalkotást és az alkalmazás gyakorlatát is, mely nyilvánvalóan világos, szakmailag fölverteztett, tömör és szabatos, valamint egyértelmű kifejezésmódra törekszik.

Jómagam persze a szakmaiatlan szabályszerkesztések gyomlálendő jelenségeinek bíráló elemzésére is vállalkoztam, s mivel a nyelvi megjelenítés némely sajátossága szinte gúnyt űz az épelméjű logika alapelveiből, így a terjengősség, a joghézagok, azaz a „jogászati

űrségek”², a fölösleges ismétlődések, az átmeneti módosítások és a kiegészítések, a bágyadt, nem meggyőző értelmezések pontatlan kifejezőmódot eredményeznek, bizonytalanságokba, zagyvaságba, zűrbe sodornak, a jogalkalmazó és a jogkövető tiszta tekintetét zavarossá teszik, a norma üzenetét összeveszítik a kívánt, majd tanúsított magatartással, ami végső soron a jogrend bizonytalanságához, általános jogingadozáshoz vezet.

Történeti visszatekintésben szemlélve a problémakört, a XIX. századot megelőző korokban a jogszabályok nyelvi kifejezésében még csupán elenyésző mértékben sejlettek föl a jogalkotás tudományos elveinek csírái. Stilisztikai szempontból ezen régen letűnt korok előírásainak és jogirodalmának fő jellemvonásai a túlzott cicoma, a stílusunamentika instrumentumainak tömkelege, a körmondatok, az alany, az állítmány és a tárgy lámpással keresésének kényszerűsége. Az a benyomás rögződhet bennünk, hogy a szakértő jogászok szinte egyenes szándékossággal használták az érthetetlen meghatározásokat, így a szabályokat célzatosan eltávolították az egyszerű, tanulatlan, közönséges emberektől. Állítólag Bonaparte Napoleon rendíthetetlen álláspontja volt, hogy a jó alkotmány föltétlenül rövid és gyanúsán homályos, zavarosan kusza, így nem zárja kalodába a kormány munkáját³. A jogi-politikai-történelmi pletykák viszont az idézett bonmot-t Talleyrand-nak, a burzsoá diplomácia körmönfont nagyágyújának tulajdonítják. Gúnyos cinizmus politikai szempontokból érthető, de sajnos alkotmányjogilag a mai napig megfontolásra érdemes és fölülvizsgálendő. Ez az elfogadhatatlan normaalkotási eljárás örökkön örökös végigkísér bennünket, a jogalkalmazó szakemberek számára nem ritkán megoldhatatlan nehéz-

ségeket okozván a törvényhozók valós akaratának kibogozásában, így a barokk és rokokó korának történelmi öröksége kedvezőtlen fénytörésben vetül rá jelen korunk időszerű törvényhozására, jogszabály-értelmezésére és végső soron a törvénykezésre is. Nem csoda, hogy a jogtechnika egyik kényszerű leágazásának feladata a nem világos, érthetetlen, és gyakran alkalmazhatatlan jogszabályok bíráló elemzése.

A korszerű alkotmányos és általában a jogi normaalkotásnak nem kell kizárólag a rövidségre törekednie, hanem minden rendelkezésre álló eszközzel és erejével a teljes jogi pontosságot, szabatoságot, azaz a precizitást szükséges megcéloznia. A szubsztancia, a tartalom, a lényeg, nem csupán a szöveg hosszúságában fejeződik ki, s nem csak hermeneutikai szinten (a közlés értelme kifogástalan megjelenítésének jártasságában és egyidejűleg egyértelmű magyarázhatóságában), hanem természetszerűleg abban a tényben is, milyen mértékben alapozódik az elidegeníthetetlen alkotmányos jogok föltétlen tiszteletben tartására, a föltérképezett célkitűzések mennyiben kapcsolhatók össze az állami, nemzeti és politikai közösség közös élményeivel, s vajon célszerűen segítik-e elő a jogteremtést.

Mi sem természetesebb annál, hogy a fönti, elkalandozó megjegyzésekkel nem kívánom kétségbe vonni a jogalkotásban létjogosultságát és továbbfejlesztésének föltett szükségletét, hanem éppen ellenkezőleg: nyomatékosan ki akarom hangsúlyozni azt. A tény, miszerint az elméleti és a gyakorlati szakmunkában kihagyhatatlan a kritikai analízis lehetőségével élni, hiszen, mint mondtam, a normatechnikai hiányosságok, fogyatékoságok, a félhomály és a sötétség kiküszöbölése, helyreigazítása, mi több, tántoríthatatlan „gyilkolásza” – tekintettel jogszabályszövegeink minőségi kívánalmainak távollétére – célkitűzésként (minő kreativitásra vagyunk kényszerítve!) cselekvéseink homlokterébe tolul.

Következésképpen a jogalkotásban a jogtudomány különálló ága, mely az általános és egyedi jogi aktusok minden módszerének,

² Hüledezve olvastam egy közigazgatási dolgozó terminológiai szakvizsgájának e nyelvi torzszülöttjét, majd diákjaimnak elretentő példa gyanánt ismételtetem, hogy végül, mint a mellékelt ábra bizonyítja, festői hangulata okán beemeljem a köztudatba.

³ “Il faut qu’une constitution soit courte et obscure. Elle doit être faite de manière à ne pas gêner l’action du gouvernement”. Bonaparte met un terme à la Révolution. [herodote.net https://www.herodote.net/9_novembre_1799-evenement-17991109.php](https://www.herodote.net/9_novembre_1799-evenement-17991109.php) (2016.08.06.) 2017/1.

eljárásának és szerkesztési szabályszerűségeinek összességét mutatja be és kutatja, vagy legáltalánosabb megfogalmazásban: a jogalkotás, illetve a jogszabályok kidolgozásának szabályait tanulmányozó tudományág.

Tágabb értelmezésben – melyhez kiegészítő közlések kíséretében úgyszintén csatlakozunk – a jogirodalomban indokolt és elterjedt az az álláspont is, miszerint a nomotechnika és a nomológia nem csupán a jogképzés, hanem a jogi aktusok alkalmazási eljárásának összessége⁴. Mi tagadás, e helyütt a fogalom jelentős mértékű kiszélesítéséről, extenziójáról beszélhetünk. Vita tárgyát képezheti, vajon a tágításnak eme terjedelme túlzottan bő-e, de leszögezhető a tény: minden jogalkotás végső célja a normaalkalmazás, tehát értelmünk tiltakozásába nem ütközhet azon állítás sem, hogy a szabály célja a hűséges alattvalók szófogadásának életre keltése, hiszen ez a normaalkotás rendeltetése megvalósulásának eltéphetetlen összetevő része. Mert ha egy törvényt csupán megírnak, meghoznak, elfogadnak és kihirdetnek, de nem akarják, nem bírják, nem tudják alkalmazni, csupán néma aktus marad. Szemléletesebben és képi módon megfogalmazva, az üres törvény olyan, mint egy lakosság nélküli város, páciens nélküli műtét, utas nélküli vonat, színészek nélküli színház, előadás nélküli dráma, vagy még elcsépeltebben: papírra vetett holt betű.

III. Módszertani kitekintés

1. Nyelvtudományi, összehasonlító és történeti módszer

A nomológia határtudomány. Valahol a nyelv és a jog mezsgyéjén kötéltáncosként egyensúlyoz. Idejekorán leszögezhetjük tehát, hogy kutatásunkhoz, azaz a törvénysszabályok írása törvényszerűségeinek kutatásához számunkra a lingvisztikai metódusok a legértékesebbek. A jelzett eljárásokat természetesen a megközelítés egyéb megkerülhetetlen módozataival kell kiszélesíteni és ki-

egészíteni, így jutunk el a problematika hiánytalanabb áttekintéséhez, ez vezet el bennünket a kívánt többretegű anyagi igazság birtoklásáig, melynek különleges és részletes keresztmetszeteit is kibontjuk, megvizsgáljuk.

A nyelvtudományi-nyelvtani-jelentéstani módszer (a lingvisztikai-grammatikai-szemantikai metódus) a központi útvonal, melyen el kell indulnunk, ha rendeltetési helyünk a jogszabály igaz jelentésének és a normaalkotó valódi akaratának a megtalálási pontja.

A terminológiai-fogalmi-rendszertani *összehasonlító (összevető) módszer* úgyszintén gyakori, és alkalmazása létfontosságú a jogi aktusok elemzése során.

Az előző bekezdések fejtegetéseikhez szorosan kötődve és azokra építkezve: az elemzendő szövegeket – föltétel nélkül és mindig – *történeti kontextusban* is vizsgálni kell.

Kombinatorikai képességeink „megcsillogtatásával” az összevetés metódusát többféleképpen is igénybe vehetjük: történelmi nézőpontból párhuzamba állítjuk a (leginkább hatályos jogi) normákat az azonos vagy hasonló joganyagot szabályozó előírásokkal. Empirikus állományként jó szolgálatot tesznek „a kapcsolódó jogutódló” államképződmények, példának okáért érdekesítő lehet az összevető elemzés mikroszkópja alá helyezni a valamikori Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, a Jugoszláv Királyság, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Szerbia és Montenegró, és végezetül Szerbia valamely kiválasztott törvényét. S mint ahogyan a bankok a keresztárfolyamokat vizsgálják, jómagunk is a keresztvező összehasonlítás módszeréhez nyúlhatunk, és még mindig történeti megvilágításban: egy mai szerbiai törvényt a korábban létező, de túlhaladott, a történelem kódéba vesző, vagy a még mindig időszerűen jelenünket is meghatározó államalakulatok (pl. az Osztrák-Magyar Monarchia, Németország, stb.) néhai jogszabályaival hasonlíthatjuk össze. Az összevetés lehetősége két vagy több ország jogszabályrendszerének,

⁴ Žižić, Milorad A. 2004. *Stvaranje i primena opštih i pojedinačnih pravnih akata (pravno normiranje – nomotetika)*. Milorad A. Žižić magánkiadása, Grafika „Simić“, Kruševac, 71-75. 2017/1.

illetve egyes jogszabályainak szintjén is kínálkozik, összetett államok esetében pedig a különböző szövetségi vagy konföderális egységek normatívája hasonlóságainak és különbözőségeinek komparációja is érdekes eredmények boldog tulajdonosaivá tehet bennünket. Ez a vizsgálat szükségszerű volt a mi környezetünk közelmúltjában is, úgy-hogy naprakésszé tett kutatói tevékenységünk során is lendületesen hasznosítjuk a korábbi JSZSZK törvényeivel való összehasonlításhoz kiválasztott jogintézményeket. Ebben az esetben ún. horizontális komparációról, azaz vízszintes összevetési módszerről beszélünk, míg a vertikális komparáció, azaz a függőleges összehasonlítás tárgya az egyazon államon belüli jogszabály-hierarchiának az államberendezés különböző szintjein véghezvitt összevetése.

Több mint nyilvánvaló, hogy általánosságban a logikai értelmezés módszerei is megke-
rülhetetlenek. A logika alapelveinek segítségül hívásával történő problémakutatás és -
megoldás módszere e tárgy metodológiájá-
nak központját foglalja el. Nem eshet nehe-
zünkre a további fejtegetésekben helyet szo-
rítani a logikai alapelvek és -képletek vázlatos
bemutatásának sem, ezért egy rövid fejezet
témája a logika lesz.

Nem lehet elégszer megismételni (*repetitio est
mater studiorum*), tételesen felsorolni a legfon-
tosabb módszereket és a fő hangsúlyt a jog-
építés és a jogalkalmazás vizsgálatának egyik
központi eljárására, a jogértelmezésre he-
lyezni:

*Lingvisztikai vagy nyelvtani módszer (interpretatio
grammatica:* a nyelvi értelmezés hangtani, szó-
alaktani, szókészlettani-terminológiai, mon-
dattani, jelentéstani és stilisztikai megközelí-
tési módjai).

Történeti módszer (interpretatio historica: a törté-
neti értelmezés, mint láttuk, szükségszerű,
nem csak a jogtörténetben, de az állam- és
jogelméletben is élénken foglalkoztatja e
jogág művelőit és kutatóit, akik intenzíven
alkalmazzák. A történelmi szemléletű meg-
közelítés tehát egyfelől az ősi, a régi jogrend-
szerek és az újabb államok törvényei meg

egyéb jogi aktusai vizsgálatának, vizsgálati
eszközökének összessége, másfelől pedig
módszertani fogalom. Az ide tartozó némely
megoldásokat főntebb érintettük, különös
tekintettel a történelmi összevetés jelentősé-
gének hangsúlyozására).

A történeti értelmezés a jogi norma legben-
sőbb lényegének, valódi anyagának fölkuta-
tása érdekében foganatosított eljárások
együttese, miközben a releváns jelentéstartal-
om létrehozását döntően befolyásoló, kü-
lönöző állami és társadalmi körülmények
elmélyült vizsgálata is szükségeltetik.

Mivel e cikk „átmeneti jellegű”, interdiszcipli-
naris tárgyú, nem árt, ha a terminológiai
elmélgédést, a szakszavak és a szakkifejezé-
sek bemutatását olyképpen tesszük teljeseb-
bé, hogy egy újabb terminus technicus rögzí-
tünk és kifejtjük: a nyelvtudomány, a ling-
visztika a történeti hozzáállást *diakronikus
módszerek* keresztele el. A nyelvi (csakúgy,
mint az irodalmi, teológiai, stb.) fogalmak
párhuzamos, a jelen korban végbevitt vizsgá-
latát viszont a „szinkronmódszer” segítségével
bonyolítjuk le.

Az *összehasonlító módszer* (az adott jogi aktu-
sok jellegzetességeinek összevető – vízszin-
tes és függőleges – vizsgálata. Globálisan tág
környezetbe helyezve elmondhatjuk, hogy a
„vízszintes” rendszertani kutatás témája a
római-kontinentális és az angolszász jog,
valamint a jelenleg világméretben is „népsze-
rű” saria stb. összehasonlítása, továbbá le-
hetséges a burzsoá és a szocialista jogrend-
szer komparációja /történeti módszerrel
vegyítve a rabszolgatartó, a hűbéri stb. jog-
rendszerek és intézményeik összehasonlítása
is elvégezhető/. A területi elv alkalmazásával
két állam viszonylatában tehetünk összeveté-
seket, de kínálkozó lehetőségek rejlnek az
egy-
egy jogágak és jogterületek közötti elem-
zésben is. A „függőleges” elemzés két vagy
több jogszabály kölcsönös összehangoltsá-
gának, kompatibilitásának, erejének a kutató-
sa, ezek egyfelől egymásra gyakorolnak nem
egyszer jogszabály-összeütközést eredmé-
nyező hatást, de a hierarchikus szuper- és
szubordináció viszonyában is kimeríthetetlen
mennyiségben elemezhetők a magasabb és

alacsonyabb rendű és rangú normák, a superioritásukban fürdőző, illetve az inferioritásban szenvedő előírások).

2. A logika (mint értelmezési módszer) a jogi norma logikai természete magyarázatának funkciójában

A jogi norma kétségtelenül logikai természetű. Elemzéséhez a közismert és az egyetemesen elfogadott logikai, mint segéd-, de egyúttal önálló tudományi eljárásokat alkalmazunk.

A jogi norma, a jogi előírás, a jogszabály a jogi tartalom kinyilvánításának lehetőségét hordozza magában, illetéknéppen az értelmezés kiindulópontjává, alapjává válik. A norma és tartalma adják a normatív aktus jogi jelentését, így az aktusba foglalt norma értelmezésének bázisai lesznek. A norma önnön keretei között felöleli a lényegi jelentést, azaz tágítja a jelet, a jelentést, a jelöltet és a jelölőt⁵, melyek együttesen szolgáltatják a norma és értelmezése vázlatrajzát, kaptafáját. Ennélfogva a norma szerkezete nem csak lingvisztikai, szemantikai, szemiotikai, retorikai, hanem természetesen logikai kategória is. Ha továbbfejlesztjük a logikára telepített gondolatmenetünket, invenciózus és prologikai meditációval folytatva stílusosan és érvelve elemezzük a jogi megítéléseket, keressük a törvényhozó szándékát, akkor eljutunk az értelmezés eljárásáig, ami alatt pedig eredendően a normateremtő szubjektum valós akaratának a felkutatási eljárását értjük (e megállapításunkat az ún. hermeneutikus vagy interpretatív jogi logika mentén fogalmaztuk meg). A továbbiakban meghatározzuk a jog, az igazság, az igazságosság, a méltányosság összefüggéseit és kapcsolatát, és elérkezünk az erkölcsstani és a jogi normák, a jog és az erkölcs, az etika viszonylatának integratív és igen dramatikus dilemmáig, hogy végezetül konstatálhassuk: a jog a formális logika szempontjából megfigyelve a bilateralitás és a multilateralitás, a pluralitás, illetőleg a perszonalitás és az interszubsztitív logikailag szofisztikált, szubtilis és formalizált kifejezésre juttatása

(minő idegenszó-özön!). Elrettentésképpen szoktam tanítványaimnak szemináriumi dolgozataik feladatául kitűzni egyes filozófusok (*nomina sunt odiosa*) könyvrészleteinek idegen szavaktól való megtisztítását.

A bölcséleti-jogi, a jogi-logikai és az etikai nézetek respondibilitása, de diszkrepanciája is kölcsönös és viszonos. Egyébiránt a jog normatív-logikai fölfogásában mindig szükségessé teszi a norma, a törvény, a törvényesség egymásra hatásában és viszonylatában eszközölt elemzést, szinte előírja a jogszerű, a szabályos, és a helyes felkutatását, így a normaalkotó és az -értelmező örökös feladata, hogy kiküszöbölje a minduntalanul szabályainkba szemtelenkedő ellentmondásokat, antinómiákat, uram bocsá' a törvényesített törvénytelenégeket, melyek veszélye mindig ránk leselkedik, nem ritkán politikai indíttatású és csalárdul érdekorientált jogi aktusokban ölt testet. Ha a jogi norma meghatározásának előhírnökeként fogjuk föl a most íródó sorokat, megállapíthatjuk: a norma parancs, a parancs pedig kötelező. Kibocsátója reális erőfölénnyel rendelkezik, ami pedig az államapparátus struktúráját illeti, hatásköre, jogosítványa, tehát felhatalmazása van, hogy imperatív diktátummal hajtsa az alattvalót a jogkövetés jármába. A jogrend, a normatív rendszer pedig a norma, a szabály, az aktus kötelező és köteleztető tulajdonságát vélelmezi, e jogi normák és szabályok összessége pedig „lekerekíti” a kógens normatív rendet. Az egész állami-jogi rendszer az illetékes hatalmasok által kiadott ordrekban nyilvánul meg, míg másfelől a parancsolatoknak a vezetettek általi alárendelti státusú végrehajtása a joghatályosulás nélkülözhetetlen eleme. És még egy, a jogi normát és a jogszabályt megkülönböztető kritériumot is azonosíthatunk, ez pedig az érvényesség. A jogszabályok – ha érvényesek és hatályosak – normákat testesítenek meg, vagy ha tovább tagoljuk e gondolatunkat, az egyik lehetséges, ezért igaznak is minősíthető irányba menetelve: a jogszabály azon norma, amely szankciókat ír elő. Tartalmi szempontból a jogi norma alapvető eleme a parancsoló személy, tehát egyfelől a „parancsosztó” áll a vártán és rendelkezik, a másik oldalon pedig a normacímzett, a pa-

⁵ Tomić, M., Ivo. 2009. *Pravno-logičke i etičke studije*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 26. 2017/1.

rancsbefogadó, az alávetett alany leledzik, különbejáratú, családias, kissé vulgárfeudális, nyelvöltögető szóhasználatomban: a megvezetett alattvaló, szalonképesebben: a jogkövető van. A normatív jogrend az állami és egyéb kényszerítés néhanapján együttműködésnek álcázott rendszere, melyből a fölhatalmazások és a kötelezettségek fakadnak. A logikai szerkezet további jellegzetességeinek definiálásához a kelsen *sein und sollen*⁶ viszonyának taglalása, a *van* és a *kell*, a fennálló és a megkívánt kapcsolatának elemzése kínálkozik. Ami van, ami létrejött, és amit csupán célkitűzésként akarunk, óhajtunk, néhanapján egymáshoz illő egységben és egyöntetűségben jelenik meg, gyakorta viszont a *van* és a *lehetne* között antagonisztikus ellentmondás, áthidalhatatlan szakadék tátong, így formállogikai szempontból a valóság elrugaszkodik a megcélzott értékektől, begyógyíthatatlan hasadékokat üt rajtuk, szétszakítva a dialektikusnak elképzelt *sein und sollen* egységét. A jogszabályok, a normák és az aktusok teljes logikai elemzése a *de lege lata* állapotának szüntelen kutatását föltételezi, összevetve a *de lege ferenda* kívánatos törekvése teleologikus koncepciójával, tehát a pozitív jogi megoldások jogdogmatikai szempontjai ütköznek az optimális szabályozás magasatos eszményével. A jogi norma úgy valósíthatná meg felülmúlhatatlan teljesítményét, ha elérné a szokásjogi, társadalmi, etikai, jogi és állami-politikai szabályok megvalósulásának mintaszerű egységét. Említettük a jogdogmatika és a kifogástalan jog megcélzott teleológiai fogalmát, melyből kiindulva a tiszta filológiai és logikai-jogi magyarázat ütköztetéséig jutunk el, így a megállapítást, miszerint az értelmezés tulajdonképpen az utólagos véleményalkotás és az előzetes álláspont összevetésének eljárása, a normaalkotók szellemi termékének szubjektív minősítését a tapasztalati, az empirikus szintet meghaladó logikával teljesítjük ki, mert a jogászai értelmezés fölül fog emelkedni a prediszpozíciók és a predetermináltságok szubjektív tulajdonságain. A „nyomozás” iránya mindenképpen a

jogi előírás tárgyilagos értelmének felkutatása lesz. A jogászai értelmezés jellegzetességei a törvényszerkesztők, a törvény írói perszónális különbözőségének tényében is megnyilvánulnak, tehát ahol a törvényhozók személyazonosságával a törvényalkotó személye nem esik egybe, (hiszen a törvényhozók nem törvényszerkesztők is egyidejűleg) „a törvényalkotó akarata nem egyezik meg a törvényhozás résztvevőinek kollektív akaratával”.⁷ Ha ezen a ponton szenvedélyes vitába akarunk keveredni Gustav Radbruchal, arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a törvényhozó akarata nem lesz mindig azonos a törvény akaratával, annak szellemével, csupán a törvényhozás ösztartalmának megszemélyesítését fogja jelenteni. A törvény rendszerbeli szempontból ellentmondásos lehet, az értelmezés célja és feladata pedig az egyazon törvényen belüli rendszerbeli ellentmondás-mentesség kifejezésre juttatása lesz, különösen vonatkozik ez a több törvény komplexumának esetére, hogy az egész jogrend szisztematikus ellentmondástalanságáról már ne is beszéljünk. A jogászai értelmezés a jogrend, a hatályos regulatíva logikai törvényszerűségeinek mélybúvárlathoz hasonlítható elemző aláműködés, a pozitív jogszabály belső tartalmának állhatatos keresése, immanens logikájának felkutatása. Egyetértünk Radbruch megállapításával, miszerint az értelmező jobban értheti, sőt, jobban illik értenie a törvényt annak megalkotójánál is, ezért – teszem hozzá – a törvény az értelmezés logikai műveletének lebonyolítása után szükségszerűen okosabb, bölcsőbb, egyszerűen jobb lesz a törvényszerkesztőnél. A kreatív értelmező a főntebb részletezett diszkrpanciák, a befejezetlen, elharapott mondanivaló, az egyenlenségek kiküszöbölése és kiegészítése után képessé válik és köteles is lesz a nem egy személyben megtestesülő jogszabályszerzők különböző lényeglátásából eredő egyöntetűség-hiányok eltávolítására. A törvényképzés csoportmunka, így tehát a tartalmi következetlenségek semlegesítése és a szisztematizált „törvényjavítás”, az egységes szerkezetbe foglalástól kezdve egészen a

⁶ Kelsen, Hans. 1998. *Čista teorija prava*. Pravni fakultet univerziteta u Beogradu – Centar za publikacije, Beograd 13. (Kelsen, Hans. 1934. *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*. Deuticke, Leipzig) 2017/1.

⁷ Radbruch, Gustav. 1980. *Filozofija prava*. Nolit, Beograd, 12. (Radbruch, Gustav. 1932. *Rechtsphilosophie*. Quelle & Meyer, Leipzig)

profán nomotechnikai hibák kiigazításáig az interpretátor feladata, mondhatni kihívása. Az egyedi jogi aktusok is értelmezendők, a joghézagokat be kell tömni, hisz a bíró nem moshatja kezeit és utasíthatja vissza a bírászkodást és az ítélezést azzal az exkulpációval és kifogással, hogy a törvény nem írta elő a konkrét esetre vonatkozó rendelkezést, hogy nem világos, nem érthető vagy nem elégséges. Az értelmezőnek rendelkezésére áll a logika minden eszköze és fegyvere, illetve a normaépítés és az értelmezés egyéb módszerei is eszköztárában vannak, így módja nyílik az újonnan keletkezett jogi szükségletek és a megváltozott körülmények folyamánként fölmerülő jogi kérdésekre választ találni. A törvényhozó szándékát szigorúan tilos a törvényalkotás egyszerű eljárásaként fölfogni, célzatát a dialektikus változás, a szüntelen átalakulás korrelációjában érdemes kezelni, tehát mindig a törvényalkotó, illetve a jogszabályok és a jogi aktusok meghozatalának szerepét, tisztségét ellátó valamennyi állami szerv, testület permanens szándéka keresendő és azonosítandó. A társadalmi, gazdasági, politikai és jogi viszonyokat fejlődésükben és haladásukban kell áttekinteni, az értelmező pedig egészen az adott törvény vagy egyéb jogszabály változásának, módosításainak és kiegészítéseinek formális aktusáig, illetve annak megszületéséig mindvégig abban a helyzetben lesz, hogy tiszteletben tartsa, kövesse, kritikai nézetével alakítsa a jogszabályok összességének mindennapi gyakorlatát, ezáltal pedig egységesen gyakoroltathat hatást a jogalkalmazás egyedi eseteire is.

Egyébként, hogy e digressziómat zárjam: a pozitív jogi előírás, a törvény – a benne foglalt normákkal egyetemben – szigorú értelemben véve sohasem lehet kizárólagosan egyjelentésű, hiszen a törvény nem matematika, rendelkezési csak ott helyezhetők a kizárólagos értelmezési szabályok egyneműsége alá, ahol számok közöltnak, csupán a számjelek szigorúan evidensek és uniformizáltak. Ebből viszont az is következik, hogy a jogi logika és a jogi viszonylatok néhanapján számtani elemeket is tartalmaznak. A jogász logikai értelmezés tehát se nem mágia, se nem misztérium, hanem intuitív tevékenység egy föltétlenül szükséges hozzáadott észszerűségi adaggal. A mélygondolatúság tehát főszerepet játszik, a logikai értelmezés pedig megköveteli logika módszereinek hasznosítását. Egy személyes adalékot is megengedek magamnak: mindennapi munkájuk során az ügyvédek szintén az értelmezés racionális és gyakorlatias tevékenységét folytatják, a fő kútfő számukra a jogszabály maga, folytonosan gondolkodásuk homlokterébe türemkedik a kérdés: mire gondolt a törvényhozó, mit akart a konkrét jogi helyzetre, ügyre vagy intézményre mondani, mit akart elérni, milyen tartalmat és szándékot kell a normatív szövegben megtalálni? Hovatovább mi az, ami a sorok között olvasható, mi az, ami a törvény betűje mögött rejlik, mi az a szellem, amely explicit módon nincsen ugyan kinyilatkoztatva, de a törvényben rejlik? Végezetül egy közhely: egybeesik-e a törvényesség és az igazságosság, jogot vagy igazságot szolgáltatunk-e?⁸

⁸ Petrétai József. 2006. Jogszolgáltatás versus igazságszolgáltatás. In *Jog – értékek – erkölcs*. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 21-22.